

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МИСТЕЦТВА У ПОГЛЯДАХ С. РУСОВОЇ ТА К. УШИНЬСЬКОГО

У статті розглядаються актуальні проблеми формування ціннісного ставлення до мистецтва у творчій спадщині українських учених С. Русової та К. Ушинського. Серед них виокремлюються: активізація емоційних реакцій дитини у процесі її залучення до різних видів мистецько-творчої діяльності, взаємозв'язок емоційного та раціонального у пізнанні мистецьких явищ, використання особистісного підходу у навчально-виховному процесі. Підкреслюється, що їх вирішення сприятиме гармонійному розвитку підростаючого покоління.

Ключові слова: ставлення, ціннісне ставлення до мистецтва, емоційний розвиток, мистецько-творча діяльність.

Розвиток сучасної педагогічної науки відзначається зверненням до творчої спадщини українських педагогів, у якій знаходимо чимало думок, що не втрачають своєї значущості з плином часу. Серед багатьох проблем, що хвилювали видатних учених минулого значне місце відводиться питанням естетичного виховання дітей, розвитку їх емоційності, творчих здібностей й, зокрема, формування ціннісного ставлення до мистецтва як невід'ємної складової духовної культури підростаючого покоління.

У науковій літературі означена проблема знайшла своє втілення у працях науковців різних галузей знань. Про це свідчить творчий доробок філософів (А.Альохін, Ю. Борев, І. Зязюн, Д.Джола, М.Каган, Н. Крилова, В. Кудін, Л. Левчук, В. Личковах, Л. Новикова, Л. Столович І. Шитов та ін.), психологів (Б. Ананьєв, І. Бех, О. Бодальов, Л. Божович, Рубінштейн, Л. Виготський, О. Лазурський, Б. Ломов, С. В.Мясищев, С. Рубінштейн та ін.), педагогів (Г. Болдирев, Т. Морозова, Н. Щепкін, Т. Шацький, Г. Шевченко, П. Юркевич та ін.). Однак, багатогранність і складність цієї проблеми потребує більш детального вивчення. Це стосується, насамперед, дослідження поглядів українських учених: С. Русової та К. Ушинського.

Мета статті полягає у виокремленні основних проблем формування ціннісного ставлення дітей до мистецтва серед творчого доробку С. Русової та К. Ушинського.

Науковці стверджують, що ставлення є важливою ознакою людини, яка поєднує емоційний відгук на явища дійсності та, водночас, характеризує готовність до певної дії. Воно відіграє вирішальну роль у процесі становлення особистості, допомагає розкриттю смислового зв'язку зі світом, виявляється у власній позиції щодо явищ дійсності. На думку В. Мясищева, ставлення виступає структурним ядром особистості, що визначає характер цілісної організації людини. Вчений вважав, що це "свідомий, вибірковий, пов'язаний з досвідом психічний зв'язок людини із різними сторонами об'єктивної дійсності, що виражається у її діях, реакціях і переживаннях" [2, с. 35].

Ставлення базується на оцінному акті, оскільки не можна ставитись до чогось, не оцінюючи одночасно предмет ставлення і сам процес ставлення. Момент оцінювання пов'язується з певною потребою суб'єкта і особливостями об'єкта, з яким він взаємодіє. Усвідомлення потреби виявляється в інтересах до певного кола явищ та породжує бажання оволодіння ними.

На думку І. Беха, ставлення виникає у процесі накладання емоції на предмет, яка певною мірою усвідомлюється людиною. "Без емоційного компонента взагалі не може бути суб'єктивно-оцінного ставлення суб'єкта", – писав учений [1, с. 10]. У такому випадку оцінка явищ дійсності може виступати у вигляді емоційного відгуку особистості, що характеризує ставлення як позитивне, негативне чи нейтральне (байдуже). Воно має вираження у формі вербальних суджень: подобається – не подобається. Проте, емоції стають глибшими, якщо людина співвідносить свою оцінку із уявленнями про цінність.

Поняття цінності передбачає взаємозв'язок явищ – значущість одного для буття іншого. Вона має об'єктивно-суб'єктивний характер: з одного боку відображає реальні властивості дійсності, з іншого – належить людині і дістає у її свідомості суб'єктивне відображення у формі оцінки.

Ціннісне ставлення до мистецтва має свої особливості, пов'язані зі своєрідністю останнього. Це виявляється у тому, що через художні твори можна прожити тисячі життів людей різних епох, і завдяки цьому спроектувати власний особистісний досвід. Як підкреслюють учені, це зумовлено тим, що матеріал, зафіксований у творах мистецтва, дає можливість людині зробити висновки узагальнюючого характеру, які за істиною, глибиною і силою не поступаються висновкам, отриманим у результаті пізнання.

Розглядаючи різні аспекти навчання й виховання дітей українські вчені неодноразово вказували на роль мистецтва у цьому процесі. На думку К.Ушинського спілкування з мистецтвом, як важлива

складова естетичного виховання особистості, веде до розвитку духовних почуттів, які разом із тілесними відчуттями та душевними переживаннями утворюють "лад душі" [5, с. 384]. "Люди, які мають велике щастя якнайближче підійти до мистецтва, знаходили в ньому невичерпну, чарівну скарбницю радощів. Хто до неї підійде, знайде красу, молоду міць і завзяття задля високих вчинків", – підкреслювала С. Русова [4, с. 154].

Червоною ниткою у творчому доробку українських діячів проходить думка про взаємозв'язок краси й добра, оскільки наявність естетичних та моральних засад у людині передбачає їх постійну єдність. Краса вчинків людини визначається її високими внутрішніми стимулами, виражає її моральну сутність. Учені аргументують, що прекрасне, завдяки своїй моральній суті, здатне виробляти стійкі моральні звички, за допомогою яких відбувається формування особистості. "...Краса завжди пов'язана з добром", – наголошувала С. Русова [3, с. 67]. Ці думки перекликаються із висновками К. Ушинського: "Моральне неодмінно буде сферою естетичних почуттів" [6, с. 176].

Відтак, залучення до мистецтва сприяє розвитку духовної культури й моральної поведінки підрастаючого покоління, значно збагачує їх життєвий досвід, забезпечує формування ставлення до світу, до інших людей й самого себе. Тому навчання не повинно обмежуватись лише передачею знань та вмій. Важливо, щоб дитина вміла спостерігати за вчинками й ставленням інших людей завдяки сприйманню мистецьких творів. Це є тим істотним чинником, який найкраще сприяє становленню гармонійної особистості у єдності естетичного та морального. Недостатнє врахування означеного аспекту, перетворення навчально-виховного процесу у суто інформаційний призведе до спотворення чи навіть втрати смислових орієнтирів. "Освіта працює теоретично на терені знання, навчання, інтелекту, її носієм є розум. Але через те, що освіта має моральні завдання, то вона має вдосконалювати душу, вона охоплює дитину з інтелектуального боку, але й повинна заволодіти цілою людиною, себто її життям вегетативним, моторним і смисловим", – відзначала С. Русова [3, с. 157-158].

Важливе значення у формуванні ціннісного ставлення до мистецтва Софія Федорівна надавала емоційному розвитку дитини. "Люди більш відрізняються між собою почуттями, ніж своїми здібностями. Щоб опанувати дитину, треба вплинути на її почуття", – підкреслювала вона [3, с. 96]. Ці складові не тільки фіксують виникнення певного ставлення до явищ дійсності, але й, водночас, є способами його вияву. На цьому у свій час наголошував й К.Ушинський. Він писав: "Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно і правильно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття: у них відчутно характер не окремої думки, а всього змісту нашої душі, її ладу" [5, с. 385]. Тому однією із проблем формування ціннісного ставлення до мистецтва є активізація емоційних реакцій особистості на художні твори. Цьому, одностайно вважають українські діячі, сприятиме застосування у навчально-виховному процесі предметів художньо-естетичного циклу: музики, образотворчого мистецтва, літератури у їх взаємодії. Це забезпечить встановлення міжпредметних зв'язків, що ґрунтується на цілісності сприймання навколишнього світу.

Підкреслюючи величезне значення емоційних реакцій у формуванні ціннісного ставлення до мистецтва С. Русова та К.Ушинський водночас звертали увагу на розвиток інтелектуальної сфери дитини. "Розум, – писала Софія Федорівна, – викликає активну думку, шукання істини-правди, а це шукання й є вічним і обов'язком, і завданням людини, і людства" [3, с. 17-18]. Тому емоційні відгуки дітей на твори мистецтва мають носити усвідомлений характер, а не бути суто ситуативними. Необхідно, щоб обов'язково спостерігався зв'язок між інформацією, яка "закодована" у художніх творах та емоційною реакцією на них, оскільки тільки узгальнення в одному психічному акті емоційного і інтелектуального, робить цей психічний акт актом свідомості. Цю думку підкреслюють слова К.Ушинського: "Як органічне почуття має вплив на добір думок, так і духовне почуття пробуджує в нас і працює без втоми в сфері розуму, змушуючи його шукати вияву у формі думки для почуття, що ллється з духу" [5, с. 175]. Водночас не потрібно захоплюватись тільки розумовим розвитком. Це може стати причиною аморальної поведінки людини. "Найвищий розвиток розуму... може сполучатися найнікчемнішим характером і, навпаки, найпосередній розвиток розуму не заважає людині мати сильний і добре організований характер 2, – наголошував Костянтин Дмитрович [6, с. 322].

Наступну проблему формування ціннісного ставлення до мистецтва учені пов'язують з активізацією духовного потенціалу дитини через залучення її до різних видів мистецької діяльності. При цьому важливе значення мають ті емоційні реакції, що виникають під час взаємодії з творами мистецтва, оскільки вони мають для дитини певний особистісний смисл, а відтак є істотним чинником формування її світогляду. Так, К.Ушинський вважав, що сприймання й переживання краси, це не теоретичні розмірковування про красу, а практична діяльність, що безпосередньо впливає на почуття особистості. Тому людині "необхідно більше почувати, бажати і діяти", необхідно, "щоб вона жила серцем і діяла волею" [5, с. 530].

На думку С. Русової, формування ціннісного ставлення до мистецтва пов'язується із індивідуальними особливостями конкретної дитини. "... В усіх правилах основним фактором буде сама дитина, її духовні сили, нахили, інтереси, які вже з першими проблисками свідомості дитини ґрунтуються на її інстинктах, а тому вести процес навчання вчитель може лише знаючи природу дитини", – підкреслювала вона [3, с. 145]. У свою чергу Костянтин Дмитрович вважав, що учителів слід звернути увагу насамперед на розвиток духовних потреб дитини "даючи поживу для душевної діяльності", завдяки чому духовна потреба "до такої міри посилюється в дитині, що вона сама бере перевагу над прагненнями тілесними" [5, с. 313].

Важливе значення має власне ціннісне ставлення педагога до художніх творів. Тільки тоді він зможе зацікавити дитину світом мистецтва. "Збудить у людині щирий інтерес до всього вищого і морального, – і ви можете бути спокійним, що вона завжди збереже людську гідність. У цьому й повинна полягати мета виховання й навчання" – наголошував К.Ушинський [6, с.264]. Ці думки перекликаються із поглядами С. Русової. Вона стверджувала якщо цього немає, у дитини зникає інтерес, що, у свою чергу, веде до збіднення її духовної сфери. "...Діти переймають усе, що викликає їх інтерес, переймають добре й зле, прекрасне і негарне. Це для них джерело великої насолоди, фізичної, інтелектуальної, естетичної й етичної, і треба, щоб вони у своєму оточенні бачили якнайбільше краси і добра", – наголошувала вона [3, с. 41].

Отже, викладені у творах С. Русової та К.Ушинського погляди є істотним внеском у вирішення проблеми формування ціннісного ставлення особистості до мистецтва. Ми зупинилися на найважливіших проблемах цього процесу, серед яких: залучення дитини до різних видів мистецько-творчої діяльності, взаємозв'язок раціонального та емоційного у пізнанні мистецьких явищ, використання особистісного підходу у навчально-виховному процесі. Їх вирішення, як складова частина цілісної системи естетичного виховання, сприятиме гармонійному розвитку особистості, виховання ціннісної свідомості та ціннісного світовідношення підрастаючого покоління.

Використані джерела

1. Бех І.Д. Категорія "ставлення" в контексті розвитку образу "Я" особистості [Текст] / І. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №3. – С. 9-22.
2. Мясищев В.Н. Понятие личности в аспектах нормы и патологии / В.Н. Мясищев // Психология личности в трудах зарубежных авторов. – СПб : Питер, 2000. – С. 34-41.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. – Кн. 2. [за ред. Є.І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук] – К. : Либідь, 1997. – 320 с.
4. С.Русова. Дошкільне виховання // В кн.: С.Русова. Вибрані педагогічні твори / Під ред. О. В. Проскури – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
5. Ушинський К.Д. Твори в шести томах // К. Ушинський. – Т. 6-й. – К.: Рад. Школа, 1954. – 616 с.
6. Ушинський К.Д. Твори в шести томах // К. Ушинський. – Т. 5-й. – К.: Рад. Школа, 1954. – 430 с.

Vergunova V.

PROBLEMS OF VALUE ATTITUDE FORMATION TO ART IN THE VIEW OF S. RUSOVA AND K. USHYNSKIY

The article deals with the actual problems of value attitude formation to art, which plays a significant role in the artistic and creative activity, perception and understanding of life and personal values. A significant contribution to its development made particularly S. Rusova and K. Ushynskiy in the creative heritage of those there are many ideas on aesthetic education of children of different arts, the formation of their aesthetic needs, interests and preferences of the emotional sphere, artistic and creative abilities.

Among the main problems of value attitude formation to art the scientists distinguish: strengthening of the emotional reactions of the child in the process of involving different types of artistic and creative activities, the relationship of emotional and rational knowledge in art phenomena, the personal approach during learning through art. Modern are scientists' views on the role of art to enrich the spiritual world of the child, the interaction of the individual characteristics of the value of the works, the development of the emotional sphere as the basis of value attitude to art, interdependence of emotional and rational in the process of its formation, the necessity to recognize the identity of each child, taking into account his interests, preferences in the educational process. It is emphasized that solving of the mentioned problems of value attitude formation to art as a part of an integrated system of aesthetic education, will contribute to the harmonious development of the younger generation.

Key words: attitude, value attitude to art, emotional sphere, artistic and creative activities

Стаття надійшла до редакції 10.02.2016